Beleidsplan 2025 – 2028 Stichting Heilig Landstichting

Erfgoed en bezinning

Inhoudsopgave

1. Inleiding, doelstelling van de stichting, activiteiten en middelen
2. Beleidsplan 2025 - 2028
3. Het landschapspark: ontstaan en wording
4. Identiteit, missie en visie
5. Uitgangspunten bij erfgoedbeheer: behoud door ontwikkeling
    a. Professionaliteit
    b. Duurzaamheid
    c. Participatie
    d. Economische draagkracht
6. De monumenten en andere gebouwen
    Erfgoedwaarde
    Opmerkingen
7. Het landschap
    a. Geomorfologisch
    b. Beplanting
    c. Landschappelijke opzet:
8. Kader voor beheer, onderhoud, ontwikkeling en activiteiten
    a. Landschap
    b. De gebouwen en monumenten
    c. Projecten
9. Organisatie

Bijlage 1 Geschiedenis van het ontstaan en vroege begin van het landschapspark

Bijlage 2 Beschrijving van de monumenten

1. Inleiding

De Stichting HLS heeft als doelstelling duurzaam erfgoedbeheer. De stichting beschikt over 26 rijksmonumenten die tezamen met de Cenakelkerk, pastorie en het klooster Casa Nova een ensemble vormen van unieke historische betekenis. De stichting beschikt over diverse bijbehorende gebouwen die niet als rijksmonument gekwalificeerd zijn die zij beschermt, beheert en al dan niet verder ontwikkelt ter ondersteuning van het erfgoedensemble. Last but not least is het doel van de stichting gericht op het duurzaam beheer van het landschapspark van ongeveer 50 hectare met een grote cultuurhistorische waarde. Het landschap is ontstaan in de ijstijd, het Saaliën, is onderdeel van de stuwwal tussen Nijmegen en Groesbeek en werd reeds door de Romeinen bewoond is ontstaan de stuwwal gelegen en een

Door instandhouding, bescherming, beheer en ontwikkeling van monumenten en gebouwen draagt te stichting bij aan de verdere ontwikkeling van het te Berg en Dal gevestigde landschapspark ‘ Heilig Land stichting‘ en de daartoe behorende al dan niet van rijkswege beschermde gebouwen en objecten. De stichting heeft als doel om met haar beheeractiviteiten aandacht te besteden aan de ontstaansgeschiedenis van het landschapspark en de daarmee samenhangende betekenis, de invloed ervan door de eeuwen heen alsmede hun actuele betekenis.

Deze gebouwen en monumenten hebben een gezamenlijke geschiedenis en artistieke waarde. Zij hebben als ensemble een belangrijke nationale betekenis, zowel wat betreft de materiële als de immateriële erfgoedwaarde.

De gebouwen, monumenten en het landschap vertellen een belangrijk verhaal over de culturele diversiteit en historische ontwikkelingen van de regio. Vai de ter beschikking stelling van de monumenten, de gebouwen en de gronden wil de stichting bijdragen aan een authentieke, culturele, educatieve en spirituele ervaring voor bezoekers van het Museumpark Orientalis en bezoekers en nabestaanden van het Begraaf- en Gedenkpark Heilig Land.

De 26 monumenten van de stichting vormen tezamen met de Cenakelkerk en bijbehorende pastorie en het klooster Casa Nova (beiden in eigendom van resp. de parochie en een kloosterstichting) een erfgoedensemble, dat uitzonderlijk van klasse is en internationaal bekend staat als een bijzondere verwijzing naar een historische beweging in de (religieuze) geschiedenis van ons land en bekend staat onder de naam ‘katholieke emancipatie’ en die vooral in deze regio zijn hoogtepunt vond.

Om dat te bereiken verricht de stichtingen beheer/, onderhoudsactiviteiten zowel in het groen als ten aanzien van de gebouwen. De stichting verricht verhuuractiviteiten aan non-profit-organisaties en geeft de gronden, monumenten en gebouwen in gebruik aan een museumpark en een begraaf-en gedenkpark om via deze organisaties het erfgoed voor het publiek toegankelijk en betekenisvol te maken.

De inkomsten van de stichting bestaan uit verhuurpenningen en subsidies op grond van de regeling rijksmonumenten voor onderhoud en beheer, de zogenaamde SIM-subsidies.

De stichting maakt kosten voor personeel, onderhoud en materialen. In de bijlage 3 is een meerjarenbegroting opgenomen.

2. Beleidsplan 2025-2028

In dit beleidsplan wordt beschreven op welke wijze de stichting de activiteiten verricht en welke doelstellingen zij nastreeft in de periode tot 2025. Dit beleidsplan is richtlijn voor een adequaat beheer, gebruik, behoud en ontwikkeling van het landschapspark, de natuur, de ecologische en de cultuurhistorische waarden. Het beleid vindt haar basis in visie en missie die hierna beschreven worden. De stichting onderschrijft het Verdrag van Faro als richtinggevend kader en focust samen in dialoog met stakeholders en de beide exploitatiestichtingen naar de maatschappelijke betekenisverlening van het erfgoed. Duurzaamheid, participatie, eigentijdsheid, kwaliteitsbehoud, de economische draagkracht en de inherente waarden zijn vertrekpunten bij dit erfgoedbeheer, steeds ten behoeve van en in nauw overleg met de beide exploitatiestichtingen. De stichting beoogt samenwerking met de parochie en de stichting van Casa Nova met het oog op presentatie van het gehele erfgoedensemble, waar dat mogelijk en passend is.

Het plan beschrijft concrete doelen, activiteiten en projecten voor de komende vier jaren. Het geeft een kader bij handelwijze voor onderhoud, beheer en ontwikkeling. We hebben een uitdagende instandhoudingsopgave, omdat voldoende middelen verkregen moeten worden. Daar zijn inkomsten bij nodig, meer dan we nu hebben. Dit beleidsplan verschaft inzicht aan donateurs, founders en andere betrokkenen

Na een eerste inleidende beschrijving van de ontstaans- en wordingsgeschiedenis, formuleren we kort de identiteit, missie en visie om daarna de monumenten, gebouwen en het landschap te omschrijven. Wat betreft de monumenten doen we dat uitgebreid in bijlage 2. We formuleren uitgangspunten en kader die ons richting geven bij beheer, onderhoud en ontwikkeling van de monumenten, gebouwen en het landschap.

3.Het landschapspark: ontstaan en wording

Ontstaan
Ongeveer 150.000 jaar geleden werd in de voorlaatste ijstijd dit 'exotische' landschap in de regio Berg en Dal gevormd tot een golvend landschap met een bijzondere flora en fauna: de stuwwal. De stuwwal werd al vroeg bewoond. Er zijn sporen van jagers en verzamelaars aangetroffen uit de periode 15.000/9.000 voor Christus. Vanaf 5.000 voor Christus beginnen de agrarische activiteiten toe te nemen en vondsten uit de Bronstijd (2.100-800 v. Chr.) wijzen op een permanente aanwezigheid. Er resten nog enkele grafheuvels in het nabijgelegen bosgebied uit de IJzertijd (800-10 voor Chr.) Met de komst van de Romeinen in 12 voor Christus breekt een andere tijd aan. In en rond het landschapspark ligt een dal met opvallend rechte wanden die erop duiden dat het geen natuurlijk, maar gegraven dal is, dat zou teruggaan naar Romeinse watervoorzieningen.

De plek is van oudsher een plek, waar legers, soldaten, reizigers en handelaren tot staan werden gebracht vanwege de natuurlijke barrière of - misschien toen al - vanwege de schoonheid van het landschap.

Nu meer dan een eeuw geleden begon de realisatie van een indrukwekkend initiatief op deze stuwwal. In de heiderijke heuveltoppen werd kans gezien een landschapspark te creëren waar men het Heilige Land ten tijde van Jezus' leven kon ervaren. In enkele jaren werd door de geestelijke initiatiefnemers, gesteund door een architect en een kunstenaar, een uitgebreid devotiepark aangelegd. Men beoogde een replica van het Heilig Land, Palestina te realiseren met een bijbehorend Begraaf- en Gedenkpark aangelegd naar het model van de Dodenakkers in Palestina én de bouw van een grote Heilig Hart Basiliek . In het park konden bezoekers een route volgen langs markante gebeurtenissen uit het evangelie, die zo nauwkeurig mogelijk waren uitgebeeld. Een belangrijk element daarin was de ervaring van een volledige kruisweg. In de periode van 1915 tot 1950 is er steeds gebouwd en zijn nieuwe sculpturen en curiosa toegevoegd.

De cultuurhistorische betekenis van de Heilig Landstichting gaat veel verder dan de optelsom van het landschap en de bijzondere gebouwen. Het is een fenomeen met een buitengewoon interessante ontstaans- en ontwikkelingsgeschiedenis, die het maakten tot één van de meest sprekende en omvangrijke uitingen van de katholieke emancipatie aan het begin van de twintigste eeuw. Bovendien toont het de veranderende visie van Nederland op religie door de jaren heen: waar het begon als locatie voor katholieke opvoeding en beleving groeide het uit tot een educatieve presentatie van de drie grote monotheïstische culturen. Het landschapspark vertelt een verhaal en ís een verhaal, af te lezen aan de ruimtelijke aanleg, de gebouwen en objecten met hoge architectonische en kunsthistorische betekenis en de indrukwekkende begraafplaats, allemaal gevat in een wonderschoon landschap.

Voor meer informatie over deze beginperiode verwijzen wij de lezer naar bijlage 1.

De wording van het park

1967: Bijbels Openluchtmuseum
Het park onderging een transformatie met het veranderen van de tijdsgeest. In 1967 werd de naam veranderd in Bijbels Openlucht Museum met minder focus op het leven van Jezus en meer aandacht voor de cultuur in de Bijbel en die van het Nabije Oosten als antwoord op de voortschrijdende secularisering in de samenleving. Deze fase van het landschapspark Openlucht Museum vertelde het verhaal van het Jodendom en het Christendom. Er werden veel gebouwen toegevoegd om het verhaal over de cultuur in de Bijbel te versterken, waaronder de aanleg van een Romeinse Straat met een Roemeins, Grieks en Egyptisch huis. De beleving van de cultuur werd versterkt door de introductie van actief re-enactment. Het Begraafpark zonderde zich geleidelijk af omdat de kruisweg minder in de belangstelling stond en werd eind jaren ´70 van de vorige eeuw in een zelfstandige stichting ondergebracht.

2005: Museumpark Orientalis en Begraaf- en Gedenkpark Heilig Landstichting
Het monotheïstisch perspectief werd in de jaren rond 2000 aangevuld met de derde wereldgodsdienst , die van de Islam. Met de toevoeging van Oosters/Arabische elementen waaronder een museummoskee werd de derde periode gekenmerkt door een mix van wereldgodsdiensten en multiculturaliteit. De naam van het openluchtmuseum veranderde in 2005 in Museumpark Orientalis. Niet lang daarna werd ook het museumpark in een aparte stichting ondergebracht.
In 2004 werd een groot aantal gebouwen, sculpturen en reliëfs gekwalificeerd als rijksmonument. 29 eenheden werden gezamenlijk als eenheid geduid als het erfgoedensemble en als unieke replica van het heilig land als het hoogtepunt geduid van de beweging van de katholieke emancipatie die vanaf 1853 vorm kreeg in zuidelijk Nederland en in het bijzonder in deze regio is geland. Een aantal monumenten van het ensemble bevindt zich op de begraafplaats, een aantal in het museumpark en een aantal om beide parken heen. Behalve de Cenakelkerk, bijbehorende kapel en pastorie alsmede het aangrenzend klooster zijn alle monumenten in eigendom van de stichting Heilig Land Stichting.

Het begraaf- en gedenkpark is steeds dezelfde activiteiten blijven doen gedurende deze perioden van veranderingen. Tussen 2010 en 2012 zijn ingrijpende restauratiewerkheden uitgevoerd voor alle monumenten die in eigendom zijn van de stichting HLS. Dat gebeurde voorzover gebouwen rijksmonumentaal gekwalificeerd waren en in mindere mate met de andere gebouwen en vastgoed op het museumpark. In deze periode zijn er erfgoederen overgegaan van museumpark naar het begraafpark.

Ten aanzien van het beheer en onderhoud van het landschap was een overeenkomstig verschil te zien, omdat er te weinig verdienkracht was aan de kant van het museumpark.

Er was een zekere verruiging van het landschap en een gefragmenteerde ervaring aan de orde. Het was onduidelijkheid waarvoor men kwam.

Voor het gehele park betekende dit een indruk van een beeld dat onsamenhangend en verwarrend overkwam. Het kerkhof had een duidelijke, steeds krachtig wordende uitstraling als een van de meest bijzondere begraafplaatsen van Nederland. Het museumpark worstelde met zijn identiteit en profilering. In 2019 verscheen een rapport in opdracht van de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed, dat zich zorgen maakte over de onduidelijke presentatie van het museumpark en de mogelijk dientengevolge afnemende verdiencapaciteit om het erfgoed goed te beheren. Het advies was om het ensemble als totaal te presenteren en meer als geheel te laten beleven.

2020: Bezinningspark

Een nieuwe periode diende zich aan. De stichting wil vanuit zijn verantwoordelijkheid en rol als erfgoedbeheerder het ensemble als samenhangend geheel presenteren. Het landschap, de glooiingen, de vegetatie, de gebouwen, Joodse, Romeinse en Arabische dorpjes en straatjes, sculpturen, beeldhouwwerken, curiosa en ‘follies’ lenen zich daar uitstekend voor, omdat zij tot verwondering en reflectie leiden en samen met het landschap en begraaf/ en gedenkpark een mystieke sfeer oproepen alsof hemel en aarde hier elkaar raken.

4. Identiteit, visie en missie

Identiteit en erfgoedbeheer

De stichting onderhoudt, beheert en ontwikkelt – waar nodig - de monumenten, de gebouwen en het landschap en schept op die manier de voorwaarden voor een goede exploitatie van het museumpark en het begraaf- en gedenkpark. Zij doet dat in nauw overleg met beide stichtingen en overige huurders met het oog op enerzijds goede exploitatie en anderzijds een goed gebruik en presentatie van het landschap, erfgoed en overige gebouwen. De stichting neemt samen met deze partijen verantwoordelijkheid voor behoud en verrijking van de materiele en immateriële waarde van het erfgoed.

Visie op erfgoedbeheer

De stichting onderschrijft het Verdrag van Faro. De stichting zet zich in voor behoud van de materiele en immateriële waarden van het erfgoed. Zij wil het typische karakter van landschap, vastgoed en erfgoed beheren, behouden en ontwikkelen.

Om deze waarden te borgen participeert de stichting actief in besturing en beleid van museumpark en het begraaf- en gedenkpark.

Daarbij hebben wij gezamenlijk oog en aandacht voor de het gegeven dat het erfgoedensemble als een hoogtepunt van de beweging van de katholieke emancipatie wordt gezien[1].

Stichting HLS wil de voorwaarden scheppen voor een landschapspark waar spiritualiteit, cultuurhistorie en ecologische waarden ruimte bieden voor bezinning.

Missie: dé plaats voor bezinning

Het landschapspark is een plek waar je tot inkeer komt en bezieling voelt. Dat geldt voor de nabestaande die zijn/haar geliefde komt herdenken op het begraaf- en gedenkpark ‘Heilig Land’ en in gelijke mate voor het museumpark dat met het vernieuwde profiel sedert 2022 bezoekers trekt die zoeken naar antwoorden op het onbegrijpelijke of naar iets wat nog niet begrepen is.

In het park voel je de verbindende kracht van landschap, gebouwen en monumenten omdat natuur, cultuur en spiritualiteit hier in elkaar grijpen en die uitnodigt tot bezinning. Om de materiele en immateriële waarde van het erfgoed te behouden is beheer, onderhoud en ontwikkeling ervan gericht op het uitdragen van het mystieke karakter van het geheel en bezinningspark.
De missie is om dit karakter te behouden met goed erfgoedbeheer.

[1] Een leidraad voor actuele betekenisgeving kan de beschrijving zijn zoals verschenen in de bundel Bouwen aan een Huis van Wijsheid, Borgman/Menkveld (redactie) Utrecht 2023, bijdrage W. Hamers, pag. 143 e.v.

5. Uitgangspunten bij erfgoedbeheer: behoud door ontwikkeling

In nauw overleg met Museumpark Orientalis en Begraaf- en Gedenkpark voert de stichting beheer-, onderhouds- en ontwikkelactiviteiten uit. Dit beheer wordt professioneel aangepakt, met aandacht voor verduurzaming, actieve participatie van de samenleving en continue aandacht voor versterking van economische draagkracht. Met deze uitgangspunten wil de stichting voldoen aan het Verdrag van Faro.

Professioneel erfgoedbeheer

Bij het beheer en onderhoud is een gestructureerde aanpak essentieel die zich richt op:

- de technische kwaliteit van landschap, vastgoed en erfgoed: regelmatig onderhoud, restauratie en bescherming tegen weersinvloeden, monitoring van de bouwkundige staat en daaruit volgende herstelwerkzaamheden, aanpak van slijtage, respect voor de originele materialen en bouwtechnieken, snel oplossen van gebreken
- de functionele kwaliteit: voortdurend alert op gebruiksmogelijkheden van landschap, vastgoed en erfgoed
- esthetische kwaliteit en uitstraling: tegengaan van vervuiling, schoon en netjes houden
- in een goede proceskwaliteit: een meerjaren onderhoudsbegroting voor al het vastgoed en het landschap met bijbehorende PCDA-cycli, juiste financiële interne en externe verantwoording, voor het landschap uitvoering aan de hand van het Beeldkwaliteitsplan van SB4, Bureau voor Historische Tuinen, Parken en Landschappen, Cultuurhistorische waardering Heilig Landstichting en altijd verantwoord naar historie, architectuur en context.

<u>Dat betekent concreet:</u>
We werken permanent aan een professioneel beheer en hebben de ambitie om binnen vier jaar de kwalificatie te bereiken van de zogenaamde POM-status. (Professioneel Beheer Monumenten).

Verduurzaming

Bij het onderhoud en beheer van zowel het erfgoed als de andere gebouwen binnen het park hebben we veel aandacht voor verduurzaming, dat impliceert onder meer aandacht voor Energiebesparing (PV, nieuwe zuinige ketels, isolatie, e.d.), verduurzamen Rijksmonumenten, vergroten biodiversiteit door verbeteringen in het landschap, waterbeheer, vergroten van ecologische kennis ,natuurlijk begrazen ipv maaien, aanleg van voedselbos van 2ha, zo min mogelijk afval en wat er is, scheiden. Partners die zich bewegen op het domein van duurzaamheid zijn nadrukkelijk welkom in het park om gebouwen en het park te gebruiken voor hun onderneming of praktijk.

We onderzoeken we voortdurend welke investeringen nodig zijn om de gebouwen te verduurzamen, zodat ze niet alleen behouden blijven voor toekomstige generaties, maar ook voldoen aan de eisen van duurzaamheid. Daarbij letten we ook op de oorspronkelijke situatie (flora, fauna, vegetatie) en de historische waarde van het landschap.

Dat betekent concreet:

Dat duurzaamheidsmaatregelen een eigen plaats hebben in onze onderhoudsbegroting , elk jaar opnieuw met focus op de UN Sustainability Goals , clean water and sanitation (Goal 6), affordable clean energy (Goal 7), responsible consumption and production (Goal 12), climate action (Goal 13), life on land (Goal 15),

Participatie

Met onze onderschrijving van het verdrag van Faro stellen we dat erfgoed een functie kan hebben voor de samenleving. Niet alleen het erfgoed en het landschapspark zelf is belangrijk, maar vooral ook de verschillende betekenissen en het gebruik ervan. Ons erfgoed kan ook een bron zijn voor ruimtelijke, sociale, economische en democratische ontwikkeling. We zijn actief op participatie en het organiseren van betrokkenheid van belanghebbenden.

Dat betekent concreet:

- in aansluiting de huidige tijdsgeest van meerstemmigheid, co-creatie, burgerinitiatief en burgerexpertise dat we ons actief met partners en comakers verbinden.
- dat we bij de selectie van partners, co-makers en huurders/pachters de kaders volgen waarbinnen de missie en visie van partners zich ook moet bewegen om aansluiting te houden bij ons erfgoed.
- dat we actief beleid voeren op participatie van en met partners die op het park gehuisvest zijn, met comakers en leveranciers en met omwonenden, belangstellenden en bezoekers alsmede met relevante private, publieke en institutionele
- Dat we een permanente werkgroep ruimtelijke plannen hebben die bestaat uit omwonenden, dorpelingen en andere direct betrokkenen.
- Dat we periodiek stakeholderbijeenkomsten hebben over de stand van zaken en toekomstplannen.

Economische draagkracht

Teneinde optimaal gebruik te maken van het potentieel van het erfgoedensemble als een duurzame factor zetten we ook in op het benutten van het economisch potentieel van ons erfgoed, onze gebouwen en landschap voorzover nodig voor een duurzame exploitatie.

Dat betekent concreet

- dat we met partners/gebruikers in de gelegenheid stellen om economisch en/of financieel bij te dragen aan het behoud, beheer en de ontwikkeling van het materieel en immaterieel erfgoed door het park, vastgoed en/of erfgoed te benutten voor een zelfstandige onderneming, praktijk en/of exploitatie.
- dat we gebieden, grond en gebouwen (her)ontwikkelen en waarde toevoegen onder de conditie dat we ‘tafelzilver niet verkopen’.
- dat we gebieds- en gebouwontwikkeling zelfstandig uitvoeren en/of in co-creatie, in samenwerking met professionele partijen en/ of in opdracht te doen van een van de stichtingen Museumpark of Begraaf- en Gedenkpark
- dat we daarbij rekening te houden met het specifieke karakter en de belangen van ons erfgoed en zonder de inherente waarden ervan in gevaar te brengen.
- we hebben de ambitie om een Pelgrimshotel te realiseren door het oorspronkelijk bouwplan van de Heilig Hart Basiliek te voltooien; in deze beleidsperiode willen we het onderzoek afronden naar deze voltooiing van de Heilig Hart Basiliek met een multifunctionele ruimte (pelgrimshotel, museale ruimten en faciliteiten die het museumpark ondersteunen)
- we houden oog en aandacht van andere vastgoedprojecten die bijdragen aan economische draagkracht

6. De monumenten en andere gebouwen

Het park omvat een ensemble van monumenten en gebouwen uit begin van de vorige eeuw. Deze zijn gesitueerd in een historisch landschap, dat in de volgende paragraaf aan de orde komt.

De monumenten en andere gebouwen verdienen elk afzonderlijk een beschrijving. Dat is gedaan in Bijlage 2 bij dit beleidsplan.

Voor stichting HLS gaat het om de volgende 12 monumenten, die gesitueerd zijn op het Museumpark: Heilig hart Basiliek, het dorp Nazareth, de Synagoge, het Herdersveld, de Grot van Bethlehem, Tollenaarswoning, Oosterse Herberg (Karavanserai), Romeins Aquaduct, Paleis van Pilatus, Sanhedrin, Bedoeïenentent, Wijnpersen.

En om de volgende 10 monumenten die op het Begraaf- en Gedenkpark Heilig Land zijn gesitueerd: Stadspoort, Kruisberg/Calvarieberg, Heilig Graf, Vierde Statie, Negende Statie, Groepering van afzonderlijke en geschakelde graftuintjes, ommuring en poortjes, aanleg cf. dodenakkers in Palestina, reliëfstenen en beelden, Hemelvaartskoepel, Hof van Olijven, Bergrede, Graf van Piet Gerrits.

Overige Monumenten in park: vm Administratorwoning / Winkelhuis Jerusalem, Stella Matutina, Transformatorhuisje, Aanleg en lanenstelsel,

Overige monumenten in park en niet in eigendom van HLS: Pastorie, Cenakelkerk, Casa Nova, Woning met Poort.

Andere gebouwen: de gebouwen aan de Romeinse Straat: (het Romeinse, Griekse en Egyptische Huis, de Romeinse Herberg, Romeinse openbare toilet, de Mithraskerk, de boerderij, de Poort), de Zendo bij de entree van het park en de bijbehorende gebouwen, het kassagebouw, de Syrische Boerderij, het Arabisch Dorp, de werkplaats (deze is in 2024 bijna volledig circulair nieuw gebouwd) en de Liburna (een replica van het Romeins Schip in bruikleen).

Een aantal van deze gebouwen zijn verhuurd, in gebruik of in beheer gegeven aan ondernemers die het gebouw en het park gebruiken voor de uitoefening van hun bedrijfsactiviteiten, zorg- of opleidingspraktijk. Hun activiteiten sluiten aan bij het museumprogramma.
Het beheer en onderhoud van deze gebouwen kent geen financiële ondersteuning in de vorm van subsidies zoals bij rijksmonumenten het geval is. Samen met de zusterstichtingen wordt voorzien in middelen - onder meer via verhuur- ten behoeve van onderhoud en beheer. Deze financiële middelen worden ook ingezet voor het tekort dat ontstaat bij onderhoud en beheer van de rijksmonumenten omdat dit slechts voor 40% wordt gesubsidieerd door de rijksoverheid.
De beschrijving van bovenstaand opgesomde gebouwen en monumenten is opgenomen in Bijlage 2. Deze bijlage maakt integraal onderdeel uit van dit beleidsplan.

Erfgoedwaarde

Alle monumenten, gebouwen en objecten vormen afzonderlijk en op zichzelf een uniek onderdeel van het erfgoedensemble en zij bieden een zeldzame en waardevolle kijk op religieuze ontwikkelingen en tradities. Het geheel heeft een uitzonderlijke erfgoedwaarde. Zij zijn gebouwd tussen 1914 en 1938 , alle in opdracht van de Heilig-Land-Stichting. Een ervan (de Bergrede) is van de periode tussen 1950 en 1952.

Het ensemble wordt gewaardeerd vanwege zijn architectuur- en kunsthistorische betekenis als onderdeel van een verzameling Bijbelse gebouwen en objecten in oosterse stijl. Het heeft stedenbouwkundige waarde vanwege de landschappelijke schoonheid en is van cultuur- en architectuurhistorisch van (inter)nationaal belang als uitdrukking van religieuze ontwikkelingen.

Het complex vertegenwoordigt een zeldzame uitdrukking van de rooms-katholieke emancipatiebeweging en het rijke roomse leven in Nederland. De aanleg van het devotiepark en de visualisatie van heilige plaatsen reflecteren de tijdgeest van de negentiende en vroege twintigste eeuw, waarin religieuze gemeenschappen hun identiteit benadrukten door middel van openbare groepsmanifestaties. Het complex dient volgens de aanwijzing beschermd te worden als *"enig redelijk gaaf bewaard voorbeeld van een devotiepark (dat) uitdrukking geeft aan tijdgebonden religieuze ontwikkelingen en belevingswerelden, in casu de rooms-katholieke emancipatie en het daaruit voortkomende rijke roomse leven".* [2]

Tussen 20210 en 2012 zijn alle monumenten gerestaureerd. Instandhoudingsplannen en een meerjaren onderhoudsbegroting vormen het kader voor het onderhoud en beheer van elk afzonderlijk monument.

Opmerkingen

De monumenten die op het begraafpark zijn gesitueerd als onderdeel van het gehele complex kunnen beperkt toegankelijk zijn voor het publiek, wat hun educatieve en culturele waarde kan belemmeren. Zij zijn wel altijd gratis toegankelijk in de perioden tussen zonsopkomst en zonsondergang.

Het begrijpen van de historische en culturele context van de monumenten afzonderlijk en het ensemble kennen een interpretatieve uitdaging (symboliek en betekenis) en vereisen hier en daar extra uitleg voor bezoekers vanwege de doorgaande ontwikkeling en tijdsgeest-afhankelijke presentatie van het park aan de bezoekers.

[2] Oeffelt, T. van , De verwondering hersteld, Stichting Restauratie Complex Heilig Land Stichting, 2007.

7. Het landschap

Geomorfologisch.

Het landschapspark ligt op de stuwwal van Nijmegen. Deze stuwwal tussen Nijmegen en Groesbeek is ontstaan in de ijstijd, het Saaliën, waarbij ijslobben het land bedekten en langs de randen de ondergrond opstuwden. De ijstong lag hier ter hoogte van Groesbeek en stuwde ook de Rijn in zuidwestelijke richting. Het gestuwde materiaal bestaat veelal uit grind en grof zand. Waar smeltwater naar beneden liep, aan de Nijmeegse kant, zijn grove en mineralogisch arme zandgronden afgezet (spoelzandwaaiers of sandr). Dit smeltwater liep via de laagste plekken en sleet deze verder uit. In de volgende perioden werd het tijdelijk warmer waardoor het ijs terugtrok en de zee en rivieren meer invloed kregen. Tijdens de laatste ijstijd kwam het ijs niet tot in Nederland, maar zorgde de kou voor grote winderosie en veel smeltwater. Hierdoor werden de laagste plekken gevuld met grove rivierzanden en de hogere dalen met eolische dekzanden en löss. Op de stuwwallen zorgde het smeltwater voor diepe, veelal asymmetrische dalen, die nu veelal brede, droge dalen zijn. De diep bevroren gronden ontdooiden in de zomer en kwamen dan op de hellingen als een modderbrij in beweging. In de laatste koude tijd kwam het ook wel voor dat op de hoger gelegen, droge terrein de beplanting afnam en zand begon te verstuiven. Later (in het Holoceen) vond dit verstuiven weer plaats, maar dan veelal door toedoen van de mens, bijvoorbeeld door houtkap en overbegrazing.

Het terrein van de Heilig Land Stichting is hoofdzakelijk opgebouwd uit het opgestuwde grove zand met grind. In enkele lagere delen wordt leemarm en zwak lemig fijn zand gevonden. Beide bodemsoorten behoren tot de holtpodzolgronden, waarbij in detail de textuur nog sterk kan verschillen van fijn zand tot grind.

Reeds in de Romeinse tijd ligt op de stuwwal een groot bos, later het Ketelwoud en Rijkswald genoemd. Aan de randen lagen akkercomplexen en op de toppen heidevelden en laag struikgewas. De terreinen werden in 1808 als zandig en onvruchtbaar met heide, bossen en eikenhakhout omschreven. Het gebied werd door de omliggende dorpen gebruikt om brandhout en plaggen te halen, en koeien en schapen te weiden. Het woud was in de wijde omgeving ook een belangrijke leverancier van hout om mee te bouwen. Daarom was vanaf ca. 1750 al begonnen met de aanplant van grove den en fijnspar, omdat deze boomsoorten sneller groeiden dan de eik en beuk die er van oorsprong stonden en beter groeien op kale zandgrond.

Over de stuwwal liepen al vroeg verschillende doorgaande wegen, zoals de Nijmeegse Baan en de huidige route Rechterslaan-ProfetenlaanMeerwijkselaan. In 1802 stichtte de Nijmeegse koopman David Bakker het landgoed Het Nieuwland op de naar hem genoemde Bakkersberg, waarop nu het gebouwde gedeelte van de Heilig Hartbasiliek

ligt. Een rechte toegangslaan liep vanuit het huis over de Meerwijkselaan naar de Nijmeegse Baan, de huidige as naar het Neboklooster. Na de afschaffing van het gebied als kroondomein in het begin van de 19de eeuw komen de gronden van het Nederrijkswald in handen van enkele rijke Nijmeegse grootgrondbezitters. Een steeds groter deel van de heidegronden wordt ontgonnen of bebost. In 1850 komt het gebied onder het bestuur van de gemeente Groesbeek.

Beplanting

Qua beplanting bestond het gebied voor de komst van de Stichting hoofdzakelijk uit uitgestrekte heidevelden. Hier en daar waren stukken bos en lanen met o.a. eikenhakhout en berk. Op het terrein kwamen veel wildwallen voor, beplant met eikenhakhout, waarbij de oorsprong kan teruggaan tot de Middeleeuwen. Op de Sionsberg , voorheen Bakkersberg staan enkele oude tamme kastanjes op een rij en op de begraafplaats staan een oude eik en beuk bij de Calvarieberg die zeker van voor 1900 stammen. Ook de beukenlaan ten zuiden van de Syrische boerderij stamt waarschijnlijk van voor de aanleg van het devotiepark, als restant van het lanenstelsel van landgoed ‘Het Nieuwe Land’.
De initiatiefnemers troffen een vrijwel onontgonnen landschap aan, dat zich al uitstekend leende voor de arcadische opzet die men voor ogen had en de verhalen die men wilde vertellen

Voor het park werd na 1911 gebruik gemaakt van de aanwezige begroeiing, en incidenteel oosters aandoende beplanting toegevoegd, zoals cipressen, Libanon ceders en andere coniferen. Rondom de Cenakelkerk en op de begraafplaats werden verspreid over het terrein en langs de paden conifeerachtigen geplant. Er staan bijvoorbeeld veel Japanse ceders, waarvan enkele grote exemplaren tussen de Calvarieberg en de Cenakelkerk. Langs de buitenrand van de begraafplaats werd een wal van rododendrons aangeplant. Bij beelden en achter plateaus werd vaak taxus geplant, al werd de taxus ook wel vóór de beelden en reliëfs geplant omdat er discussie was over de rol die de afbeeldingen konden spelen in het park. Bij de gebouwen en verspreid over het terrein is nog veel bamboe terug te vinden, zoals bij de entree van de begraafplaats, bij de vervallen Oosterse bron, bij de oorspronkelijke plaats van de geboortegrot en bij de Karavanserai. Waarschijnlijk dat de groenblijvende rododendron en bamboe geassocieerd werden met mediterrane of oosterse beplanting, alsmede een symbolische verwijzing naar het eeuwige leven vormden.

Naast de woestijnachtige open vlakte is een groep Libanonceders eind jaren ’80 geplant om later over het terrein te verspreiden. Deze bomen bleken echter moeilijk te verplanten, waardoor zij op nieuwe plaatsen moeilijk aansloegen. Bij bijvoorbeeld het paleis van Pilatus en de Karavanserai staan enkele jeneverbessen van ca. 30 jaar. In het Sanhedrin staat toepasselijk een Judasboom. In de jaren ’30-’60 is het terrein door

Staatsbosbeheer grootschalig bebost, voornamelijk met grove den en Corsicaanse den. Daarnaast zijn in de pioniervegetatie van heide en berken geleidelijk veel eiken, maar ook kastanje, esdoorn en beuken opgekomen. Door de vele bomen groeide het terrein dicht en kreeg het gebied een besloten karakter met 'kamers' in het bos. Toen bij de bebossing van de terreinen ruimtewerking ontstond, ontbrak de noodzaak voor een parkachtige groenstructuur. Met de komst van plan Hoeffnagel begin jaren '90 kwam meer aandacht voor de aankleding van de directe omgeving van gebouwen. Bij bijvoorbeeld de tent van Abraham was de omgeving al van belang, zodat hier een terrein met weinig beplanting en los zand werd opengehouden. Oorspronkelijk was dit een bosweide, maar later heeft deze bedoeïenenplek met rul geel zand uit de onderlagen, een woestijnachtig karakter gekregen. Het terrein is recentelijk vergroot in noordelijke richting.

In de omgeving van de Romeinse Straat is in de jaren '10 van deze eeuw ontbossing toegepast om de gebouwen meer ruimte te geven. Hier is toen ook onder andere een tuin ingericht naar Romeins model, aangelegd naar historisch grondplan uit de opgravingen in Pompeï. Ook de tuinen rond Beth Juda zijn in die jaren gerealiseerd, waarin onder andere vijgen en pseudo-olijfbomen staan.

<u>Landschappelijke opzet:</u>
Voor de inrichting van het terrein werd grotendeels gebruik gemaakt van de situatie zoals men die aantrof. De delen met open heide en het accidenterende terrein leende zich bij uitstek voor zichtlijnen op de nieuwe gebouwen. Dus los van de vraag of de zichtlijnen bedoeld waren tussen de gebouwen, bestonden deze zichtrelaties door de openheid van het landschap. Een aantal aanwezige landschapsvormen werden verbonden met situaties in het Heilige Land. Zo werd het Louisedal tot Cedrondal verklaard, het dorp Nazareth op een helling aangelegd en de Calvarie, Olijfhof en Hemelvaartskoepel op gelijke schaal ten opzichte van elkaar gesitueerd als in Jeruzalem. Ook de statieweg van Paleis van Pilatus tot aan het Heilig Graf werd volgens originele verhoudingen op het landschap geprojecteerd. Reeds bestaande lanen werden gebruikt om de meest prominente gebouwen markant te positioneren. Zo kreeg de bestaande toegangslaan naar voormalig landgoed 'Het Nieuwe Land' de naam 'Profetenlaan' en werd aan het eind, op de heuveltop de basiliek gepland. Ook voor de Carmelweg, Engelenlaan en Mgr. Suyslaan werden bestaande, rechte wegen gebruikt.
Het landschap is geaccidenteerd en wisselt van besloten bosweide tot kunstmatige zandwoestijn, waarbij de ruimte rond de bebouwing veelal open is gelaten. Door de verbinding van de collectie van gebouwen met dit heuvelachtige en bosrijke landschap op de stuwwal ontstaat er een landschap dat past in de traditie van het 'paysage spirituel', een term die in het beeldkwaliteitsplan van SB4 wordt gebruikt. Een landschap waarin de emoties die bij de bezoeker worden opgeroepen arcadisch samengaan met de kalmerende werking van de natuur.

8. Kader voor beheer, onderhoud, ontwikkeling en activiteiten

Het landschap

Het landschap wordt onderhouden en ontwikkeld naar het Beeldkwaliteitsplan van SB4[3]. Enkele richtingen worden hieronder beschreven.

- Landschappelijke enscenering wordt nagestreefd, waarbij omgeving van gebouwen bijdraagt aan de beleving ervan en aan- en doorzichten op de bebouwing vanaf de hoofdroutes aandacht krijgen.
- Landschappelijke gesteldheid beter benutten door – onder meer - ruimtes duidelijk te begrenzen en zichtlijnen tussen ruimtes aan te brengen, zodat bij het benaderen van de gebouwen en objecten al vanaf een afstand een blik op kan worden geworpen.
- Streven naar landschappelijke benadering 'vol dramatiek', zoals nu bij het Arabisch Dorp het geval is. Dramatiek bij de benadering. Bij het verlaten ervan een bescheiden , aan de 'achterkanten' een bescheiden karakter, simpel pad of iets dergelijks.
- Vervlakking van de beleving voorkomen door aan plekken verschillende karakters toe te wijzen, bijvoorbeeld plekken met heide , pekken met naald- of loofbos met onderbegroeiing, open plekken.
- Duidelijkheid nastreven wat betreft hiërarchie in de hoofdroute, zodat deze zich onderscheidt van zij- of dienstpaden, bijvoorbeeld door ruimere dimensionering, zodat zicht op gebouwen kan zich al op al op enige afstand kan ontvouwen.
- Overdaad aan bebording dient voorkomen te worden.
- Continue blijven opruimen, zodat een echt opgeruimd beeld als indruk achterblijft bij de bezoeker. Daar hoort bij dat de beheersfuncties zoveel als mogelijk geconcentreerd op een onopvallende, logische plaats van het terrein gevestigd zijn.

Het landschap van het Begraaf- en Gedenkpark in et bijzonder kent twee lagen: de monumenten en de graftuinen. Bij beheer en onderhoud kan hier rekening mee worden gehouden.

- De religieuze monumenten als historische basis, ingebed in het terrein zijn richtinggevend aan de inrichting van het terrein. Deze monumenten, zoals de staties, de (Oosterse) stadspoort, Hof van Olijven en Hemelvaartskoepel, stijgen boven het niveau van de graven uit en vormen een belangrijke meerwaarde aan het gebruik als begraafplaats. Voorkomen moet worden dat objecten als losstaande eenheden worden gezien nu de oorspronkelijke bedoeling van de monumenten (kruisweg) minder actueel is. Dat is mogelijk door hoofdpaden langs de objecten te laten lopen.

[3] Bureau voor Historische Tuinen, Parken en Landschappen, *Cultuurhistorische waardering Heilig Landstichting* (2009)

- De graftuinen zijn de feitelijke invulling binnen de basisopzet van het terrein. Voor de ruimtelijke structuur is belangrijk dat meer verschil tussen open en dicht wordt gecreëerd, waarbij openheid van de begraafplaats geborgd moet blijven.
- De begraafplaats kent verschillende delen, zoals het oudere en nieuwere gedeelte bij de grafheuvel en de Bergrede. Deze kunnen een meer eigen, onderscheiden karakter krijgen.
- Bij de huidige grootte van het terrein en doorgroei wordt gelet op oriëntatiemogelijkheden, omdat bezoekers anders hun weg niet meer kunnen vinden. Dat kan bijvoorbeeld door zichtlijnen aan te brengen en benadrukking van knooppunten.
- Er zijn diverse verbetermogelijkheden, zoals water in de Cedron, verbinding plein voor Kruisberg met Cenakelkerk, uitbreiding natuurbegraven met meer open plekken

Bijzondere projecten in het landschap zijn de voortdurende aanpassingen om bezoekers beter te faciliteren, zoals verbeteren van de toegang, (fiets)parkeermogelijkheden en het project Slapen tussen het erfgoed. Daarnaast realiseren we voortdurend verbeteringen in de niet monumentale gebouwen en verbeteren en verfraaien we faciliteiten tbv parkonderhoud: werkplaatsomgeving, parkeren voor medewerkers, afval/compost faciliteiten etc.

<u>De monumenten en gebouwen</u>

Om de monumenten professioneel te beheren zijn voor dit beleidsplan de monumenten en hun bijzonderheden in kaart gebracht. (Bijlage 2). Van elk monument zijn de specifieke kenmerken en waarden benoemd om begrip te krijgen van de context waarin ze zich bevinden en een passende aanpak toe te passen. Onze activiteiten richten zich op het oplossen, verminderen van de zwakke punten en het versterken, benutten van de sterke punten. Op deze manier hebben we een heldere benadering die kan worden aangevuld met verantwoorde ontwikkeling of verandering.

Door deze aanpak, herkenbaar voor elk monument kunnen bezoekers, betrokkenen, founders, donateurs zich herkennen in een monument en zich zo mogelijk verbinden met een monument dat hen aanspreekt. Zij kunnen bijdragen aan de verbetering, de ontwikkeling of de ambitie die we voor de monumenten hebben

<u>Projecten</u>

Heilig Hart Basiliek
Ambitie: De ambitie om dit monument alsnog te voltooien met een andere functie in de formule van Pelgrimshotel met multifunctionele museumruimten.

Aquaduct
Ambitie*:* verwijderen van de dam, creëren van ander oversteekpunt en herstel van de situatie zoals oorspronkelijk gegraven.
Ambitie*:* voortdurende archeologisch onderzoek; dit helpt bij het lokaliseren en beschermen van de restanten tegen verdere degradatie. Samenwerking met lokale autoriteiten en erfgoedorganisaties via Unesco Werelderfgoed tbv vergroting bewustwording en verkrijging van middelen voor het behoud en presentatie van het aquaduct.

Hof van Olijven
Ambitie: regulier onderhoud in combinatie met gespecialiseerd restauratiewerk. Het periodiek onderhouden van de mergelstenen muren, de kunstmatige grot en de grafkapel helpt slijtage en verwering tegen te gaan. Daarnaast zijn beschermende maatregelen tegen schadelijke weersomstandigheden, zoals overkappingen of beschermende coatings, essentieel om de hof en de kunstwerken te beschermen.

Hemelvaartskoepel
Ambitie is om het gebouw ook bij regenachtig weer te gebruiken voor afscheids- en condoleance bijeenkomsten en diensten tijdens begrafenissen door een passende toevoeging.

Bergrede
Ambitie: periodiek onderhoud in combinatie met gespecialiseerd restauratiewerk noodzakelijk om de betonnen reliëfs en keermuur te behouden. Overwegen om beschermende maatregelen te nemen tegen weersomstandigheden zoals regen en zonneschade om de reliëfs in goede staat te houden.

Voorm. administrateurswoning/museumwinkel/kantoor Piet Gerritszaal
Ambitie: vergroten van toegang door dubbele deuren aan te brengen bij PG zaal; verbetering bij condoleance- en afscheidsbijeenkomsten bij begrafenissen

Aanleg en lanenstelsel
Ambitie: reconstructie van Engelenlaan en herbouw Heilig Hart Monument/Oosterse Bron

9. Organisatie

De organisatie is lean en mean en werkt met twee medewerkers, en freelance inhuur van project- en gebiedsontwikkeling onder leiding van een part time bestuur. De middelen worden verkregen uit subsidies op de rijksmonumenten, via verhuur, in gebruik geving van gebouwen en (her)ontwikkeling van locaties of gebouwen waarmee economische waarde wordt toegevoegd. Donateurs, legatarissen, founders worden actief benaderd om mee te investeren in erfgoed. Het beleid is gericht op het realiseren van een professionele organisatie. Dat is voorwaarde voor de zogenaamde POM-status, die we willen bereiken.

Een actieve, transparante en aansprekende communicatie en beheer van public relations heeft onze permanente aandacht. Voor de komende periode ondernemen we de volgende activiteiten.

- De plaats en context van de monumenten duidelijker aangeven
- Betere aansluiting tussen beide parken realiseren
- Rijksmonumenten beter benoemen in het verhaal; op locatie bij elk van de monumenten kan ook het verhaal verteld worden; dat gebeurt nu nog te weinig.
- Verbetering van de plattegronden en bewegwijzering al dan niet aangevuld met informatieborden
- Consistentie in de naamgeving van monumenten op de borden, brochures en andere communicatiemiddelen.
- Monumentenboekje met looproute. Het boekje kan een beschrijving bevatten van elk monument langs de route, samen met relevante historische informatie en interessante feiten.
- Geüpdatete, nieuwe professionele foto's laten maken.
- Verbetering van de website waar alle monumenten te vinden zijn. De website dient versterkt te worden en specifiek gericht zijn op het brede publiek

Heilig Landstichting

Mei 2025